

*Александар Саша Гајић **

Институт за европске студије, Београд

АКТУЕЛНА ГЕОПОЛИТИЧКА ПОЗИЦИЈА СРБИЈЕ: ИЗМЕЂУ АТЛАНТИЗМА, ЕВРОАЗИЈСТВА И КИНЕСКОГ УТИЦАЈА **

Сажетак

Полазећи од класичног геополитичког значаја Балкана и места српског народа на њему, рад промишља актуелне геополитичке процесе и утицаје великих сила у региону. Уочавајући не само неспрону превласт атлантиста на Балканском полуострву, већ и пораст утицаја других сила, рад се усмерава на њихове нове енергетско-транспортне стратешке пројекте. У закључном делу рада, анализирају се последице које ови пројекти могу да донесу за српске земље као и могући одговори оних геополитичких актера који желе да спрече њихову реализацију по цену шире регионалне дестабилизације.

Кључне речи: *Балкан, геополитика, Србија, атлантизам, Евроазија, Кина, геоекономски пројекти*

Физичко-географске карактеристике Балкана недвосмислено указују на његов геополитички и геостратешки значај: „Балканско полуострво је географски простор на југоистоку Европе, површине око 520.000 квадратних километара или око 6% површине европског копна, преко кога воде путеви из централне и западне Европе према богатим извориштима нафте на Блиском истоку, према Африци, Индији; Далеком истоку и осталим деловима света (...)

* Контакт: gomero@eunet.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

На Балкану се налази мрежа путева који долазе са севера Европе, а затим се рачвају на три главна правца: према Трсту, Солуну и Истанбулу. Преко Балкана тече Дунав, највећа европска река (после Волге) која спаја Средњу Европу са Црним морем пловним путем дугим преко 2350 киломентара (...) Јужни и западни део Балканског полуострва заплускују воде Средоземног мора, па је Балкан и део Средоземља. Балкан се налази и у близини најважнијих поморских комуникација које воде преко Средоземног мора: Гибралтар – Малта – Суец, као део светског пловног пута Атлант – Средоземно море – Индијски океан – Аустралија (...) Поред главних лонгитудалних комуникационих праваца на Балкану, ту су и традиционални трансферзални путни правци од којих је најзнаменитији онај који везује Драч – Солун – Константинопољ (историјски чувена „Via Egnatia“). Ту спада и пловни ток Дунава, дужине 2350 километара, који повезује Средњу Европу и Црно Море и који представља значајан стратешки правац за наступање ка Црноморском басену и даље, ка Кавказу и Азији. Осим тога, ваља поменути и везе између Посавине и Војводине са уздужним оперативно-стратедијским комуникацијама дуж две удолине, као што су Моравско-вардарска и Моравско-маричка, која чине географску целину у централном делу Балканског полуострва.¹ Због оваквог положаја који га чини простором наступања и додира крупних геополитичких играча, на Балкан се кроз призму класичне геополитике гледа као на јужни сегмент „медитеранске кључаонице“ између западног и средишњег дела „Римланда“, обода евроазијског континента што одележује његово језгро („Хартланд“) од приступа светским морима.² „Са становишта европске и светске геополитичке структуре, на простору Балкана сударају се утицаји четири Велика простора. Највећи значај међу њима имају *Евроазија* (Русија), и *Mitteleuropa* (Немачка) (немачки термин који је до Првог светског рата означавао концепт региона Средње Европе, нешто шири од данашњег, односно земље које су под немачким културним утицајем). Између њих се налази „санитарни кордон“ који је, у савременом геополитичком распореду, географски померен из Средње Европе према Источној Европи. На нашем геопростору *атлантизам* има значајне геополитичке интересе, чији су традиционални носиоци Велика

1) Славољуб Шушић, *Балкански геополитички кошмар*, Војно-издавачки завод, Београд, 2004, стр. 28-29.

2) О основним геополитичким теоријама о значају Римланда и Хартланда видети: Халфорд Макиндер, *Демократски идеали и стварност*, Метафизика, Београд, 2009; Nicholas Spykman, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace&Co., New York, 1944; Nicholas Spykman, *America's Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*, Harcourt, Brace&Co., New York, 1942; Александар Дугин, *Основи Геополитике*, Екопрес, Зрењанин, 2004; *Тајна Балкана*, Зборник, СКЦ, Београд, 1995.

Британија и Француска, а данас САД. Као противтежа атлантизму, Немачка константно стреми изградњи европске дијагонале, чији је вектор усмерен према Балкану, Малој Азији и Блиском истоку (*Drang nach Osten*),³ Интересна супростављеност крупних геополитичких субјеката на простору Балкана далеко чешће је доводила до њиховог антагонизма него до видова плодотворне сарадње: „Како сведочи евроазијска мапа историје, од времена индоевропских сеоба, у питању је простор где се укрштају два магистрална пута динамике тензија и сукоба, миграција и освајачких похода, хегемонистичких тежњи и ратова, дакле дуж меридијана (север-југ те југ-север) у дуж паралела (исток-запад те запад-исток). Динамика тензија и сукоба дуж праваца север-југ, односно југ-север, оживљена је током претходна два столећа у оквиру стратегије непријатељства Запада против Русије.“⁴ Због свега тога, геополитичка надметања представљају константу у историји балканских држава. Све оне, с обзиром на своју величину и потенцијале у ресурсима, представљају - у различитом степену - или тек штићенике великих сила који заступају њихови интерес, или, насупрот томе, међународне субјекте ограничене суверености који остварење својих интереса покушавају да досегну само када се они подударе са интересима више великих сила. Као изразито нестабилно и недовољно компактно подручје које је, при томе, непрестално изложено спољним утицајима, Балкан је, дакле, представљао простор за стратешко позиционирање и надигравање „великих играча“.

Централни, средишњи положај српских земаља на простору Балкана представља њихову геополитичку предност, али и историјску коб. Због тога су управо српске земље послужиле као главни простор наступања Османлија са југа Балкана на север, према Панонској низији и Средњој Европи; зато су немачко-аустријски планови „продора на југоисток“ пре свега били концентрисани за овладавање моравско-вардарском долином као „кичмом Балкан“, једнако као и таласократски планови да искористе српски фактор као „баријеру“ намераваном немачком продору којим се штите њихови интереси у источном Медитерану. Због овог положаја је и међублоковска, несврстана Југославија могла да, док су то прилике омогућавале, игра улогу квазинеутралне „тампон зоне“ која спречава продор совјетских континенталиста на Медитеран. Све у свему, српске земље увек су се налазиле у позицији *између чекића и наковња*. „Такав контактни геополитички положај „у процепу

3) Драгољуб Секуловић, Љубомир Гиговић, „Европска компонента геополитичког положаја Србије“, *Војно дело* 3/2008, Београд, 2008, стр. 12.

4) Драгош Калајић, „Велике силе против српског народа“, *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997, стр. 62.

светова⁴⁵ отежавао је формирање и функционисање независних српских политичко-територијалних структура, прекидао њихов континуитет и реметио просторну компактност (...) Преко српских земаља и њихових држава као „фронтјера“ осцилирале су трансгресионо-регресионе територијалне фазе великих балканских и ванбалканских империја, чија су унутрашња својства и пројектовани циљеви били искључиво инкопатибилни.⁴⁶

Са распадом социјалистичке Југославије и геополитичком прекомпозицијом њеног простора, српске земље доживеле су драматично раздробљавање и сажимање. Гледајући у односу на стање од пре само сто година, српски етнички простор је смањен за готово трећину, са јасном тенденцијом да Срби буду потиснути од готово свих значајних стратешких праваца и простора које су, живећи на њима, до тада заузимали. Српске земље су на тај начин сужене да - изузев партиципације на кључном моравско-вардарском путем правцу - данас више не допиру до најважнијих простора који воде преко Паноније ка Средњој Европи нити ка јадранском, егејском (Солун) или црноморском прочељу. „Потискивање Срба из српских земаља најинтензивније је на југу, југозападу и западу; тај процес је континуиран, а зависно од раних или мирнодопских услова добија различите видове реализације (...) Редуковање и фрагментација српских земаља врши се ради преузимања геополитички кључних зона у којима су изворно партиципирани Срби и спречавања да они уђу у састав јединствене српске државе, која би у својим историјски и национално адекватним границама била најзначајнији фактор на Балкану.“⁴⁷ Геополитичка логика овог потискивања - од одвајања Црне Горе из заједничке државе до “отмице” Косова и Метохије - видно је усмерена ка одбацивању Срба од морских обала и њиховом сабијању ка делу територије на коме се налази “језгро” настанка модерне српске државе (“Београдски пашалук”), да би им, у наредним фазама, поступно требало ускратити контролу најважнијег лонгитудалног комуникационог правца на полуострву (Моравско-вардарска долина), а у перспективи и контролу њиховог дела средњег тока Дунава.

Процес редукције и фрагментације српских земаља представља директну последицу несагласности српских геостратешких циљева са три од четири геополитичке концепције присутне на

5) Андреја Милетић, *Искушења геополитичког земљотреса, Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997, стр. 85.

6) Миломир Степић, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001, стр. 98.

7) Миломир Степић, „Срби и етно-демографско окружење – међузависност популационих и геополитичких процеса на Балкану“, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 253.

њеном простору, док је она четврта, повољнија (руска и евроазијска), била у регресији читав низ година. Поред спољног, противно Србима стратешки усмереног утицаја, појачано дејство су имали у унутрашњи фактори који су утицали на геополитичко повлачење, попут: економског сиромашења, демографског опадања, институционалног урушавања и сталног јављања нових или пораста старих безбедносних претњи. У постојећим крајње неповољним условима, све се у Србији мање-више свело на стратегију преживљавања: на куповање времена и повремене покушаје санирања штете изазване испуњавањем налога који су били наметани притесцима са стране.

ПОЗИЦИЈЕ „ВЕЛИКИХ СИЛА“ НА САВРЕМЕНОМ БАЛКАНУ

У околностима након 1991. године Балкан и српске земље у његовом оквиру су враћене у улогу коју су имале вековима: претворене су у простор „прекомпозиције и надметања између блискоисточних сила, Средње Европе и источног утицаја који је у том тренутку био у константном повлачењу.“⁸ За атлантисте, геополитичке победнике у Хладном рату, Балкан је претворен у одскачну даска за њихово даље стратешко ширење ка „Хартланду“ – ка Русији и Средњој Азији. Због тога је Балкан требало стратешки „прекрити“ и осујетити да друге велике силе поврате део свог пређашњег утицаја или стекну нове позиције на њему. Остваривањем своје стратегије током и након „ратова за југословенско наслеђе“ они су успели да реализују своју регионалну стратешку премоћ видљиву у сталном арбитражању између локалних балканских политичких актера, као и у потискивању и „дозирању“ утицаја других „великих играча“. „У војном погледу, циљ Англо-американаца је да потпуно вежу све државне структуре на овом простору за НАТО, прво на највишем нивоу које могу да имају нечланице, а потом и да их уведу у пуноправно чланство.“⁹ „У успешној реализацији оваквих стратегија, атлантистима помаже (иако је степен њихове моћи у видљивом опадању) значајна војно-обавештајна и медијско-лобистичка премоћ у региону. У прилог им иде и стање на терену где практично ни један међуетнички и међудржавни спор није трајно решен,

8) Александар Гајић, „САД и распад Југославије – поглед из двадесетогодишње перспективе“, *Национални интерес* 2/2011, год VII, vol. 11, Институт за политичке студије, Београд, стр. 65.

9) Александар Гајић, „Србија и геостратешки интереси великих сила 1914. и 2014. године“, *Зборник Србија и политика великих сила 1914-2014* (ур. Ђурић Ж. и Кнежевић М.), Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 121.

чак ни онај везан за протеривање Срба из Крајине, пошто Хрватска не може да напуни заузети простор својим становништвом услед своје лоше демографске ситуације.¹⁰ „Кризни менаџмент међусобно антагонизираних стратегија повратка на Балкан алтантисти врше веома вешто и успешно: ипак постоји бојазан да би, у случају да се ствари отргну контроли и оду предалеко, „српске територије (делимично или у целини) могле да буду или укључене у подунавску (централноевропско-балканску) зону немачког геополитичког и геоекономског утицаја унутар или изван будуће трансформисане и проширене ЕУ, и/или препуштене балканском фрагменту нараслих неоосманских амбиција Турске као могуће сатисфакције за њено бесконачно чекање за пријем у ЕУ.“¹¹

Друге „велике силе“ се, међутим, никада нису до краја помириле са успостављеним status quo-ом на Балкану. Русија простор „братског“ Балкана посматра у функцији развијања стратешких геоекономских односа са ЕУ (тачније Немачком), са циљем релативизације утицаја алтантиста и развијања таквих економских веза које ће довести до еманципације ЕУ од атлантистичке геополитичке опције. Руско стратешко усмерење базира се на томе да „релативизује позицију „атлантизоване Европе, тј. ЕУ, успостављањем обострано корисних веза; у другој фази, постојала је жеља да се помаже еманципација Европе/ЕУ од САД и њено прерастање у посебни пол моћи у мултиполарном свету; у трећој фази, тежило би се „везивању Европе/ЕУ („Европског великог простора“) за Русију на партнерским економским и геополитичким основама, четврта фаза би била: Европа/ЕУ у руској интересној сфери и потенцијално формирање Еврорусије као геоекономско-геополитичког–геостратегијског савеза.“¹² „Међутим, атлантистичким потпиривањем преврата и сукоба у Украјини ова стратегија до даљег је осујећена. Западни, европски део Старог континента је привучен назад, у прекоатлански „чврст стисак“, док су везе са Русијом углавном покидане или ослабљене. Планови о изградњи „геоенергетског трозупца“ као економског предуслова за постепено геополитичко преоријентисање земаља ЕУ до даљег су прекинути.“¹³ Средњо-

10) Александар Гајић, „Утицај регионалних криза на савремене прилике на Балкану: геостратешке импликације мигрантске и украјинске кризе“, *Култура Полиса* год. XIV (2017), посебно издање бр. 2, Нови Сад, 2017, стр. 22.

11) Миломир Степић, „Геополитичност ширења ЕУ и положај Србије“, *Српска политичка мисао*, 1/2010, година 17, свеска 27, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 39.

12) Миломир Степић, „Могућност симбиозе српских и руских геополитичких интереса на Балкану“, *Национални интерес* бр 1-2/2009, год V, vol 5, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 63-64.

13) Александар, „У геополитичком процепу: Србија између ЕУ и Евроазијског савеза“,

европски утицај на Балкану данас више није толико експанзивно усмерен ка југоистоку, већ је више дефанзиван: он тежи пацификацији балканског простора и његовом држању у зависном положају а ван интеграционих простора све док се сама ЕУ не избори са својом системском кризом и док се изнутра не трансформише. Немачку данас на Балкану интересује пре свега коришћење саобраћајне инфраструктуре, приступ ресурсима и постојање тржишта на кога може да пласира своју робу, као и да се спречи да се могуће кризне ескалације прелију са Балкана на околне просторе. Турска, као регионална сила са Оријента која је некада владала Балканом, тежи да се реализацијом неоосманске стратешке замисли поново усидри на овом полуострву и створи своју интересну сферу. Ове намере делимично су бивале подржаване а делимично осујећиване од стране атлантиста, већ у оној мери колико су могли да их инструментализују зарад ометања утицаја континенталиста (и руских и немачких) чији се интереси косе са турским. „Културна, економска а на крају и политичка „реконкиста“ „неоосманске“ Турске у плановима се идеално пројектује до границе токова Саве и Дунава. Она је поступно почела да се реализује кроз финансирање осиромашених и ослабљених државица – „балканида“ од стране Турске (као и других блискоисточних, арапских алтанских савезника). Све то је чињено са циљем стицања каснијег значајнијег утицаја на стабилност и проходност на овим просторима који би били условљавани пуноправим чланством Турске у ЕУ. Тиме би се, неповратно и из темеља, променила природа саме Уније. Непосредно Турске на Кавказу и Блиском истоку (а посебно по Турску катастрофални исходи сиријског грађанског рата и целог „арапског пролећа“), могли су да доведу до интезивирања Турске стратешке експанзије на по њу једином преосталом регионалном правцу - оном балканском. Удаљавање, међутим, режима у Анкари од атлантиста које је само интезивирање због западне подршке Курдима на простору Леванта, а посебно након пуча од 15. јула 2016. године кога су извршиле присталице Гуленовог Хизмета, довеле су до кварења њихових односа и на балканском правцу, као и до генералног побољшања односа са Русијом.”¹⁴ У последње време, такође, по први пут се на Балкану јавља се и снажан (пре свега геоекономски) утицај Кине као “велике силе” која, гледајући у класичним геополитичким димензијама овај простор као део источне Европе,

Зборник радова *Србија и евроазијски геополитички простор* (ур. Миломир Степић), Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 431.

14) Александар Гајић, „Утицај регионалних криза на савремене прилике на Балкану: геостратешке импликације мигрантске и украјинске кризе“, *Култура Полиса* год. XIV (2017), посебно издање бр. 2, Нови Сад, 2017, стр. 23

жели да на њему оствари значајан економски утицај, пре свега у трговинској, производној и инфраструктурној сфери.

НОВИ ЕНЕРГЕТСКО-ТРАНСПОРНИ СТРАТЕШКИ ПРОЈЕКТИ „ВЕЛИКИХ СИЛА“ И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ

На простору Балкана још увек нису изчезли покушаји до недавно потиснутих или одсутних “великих сила” да реализују своје стратегије и тако стекну утицај, односно поврате део раније умањеног утицаја. Од почетка двадесет првог века, након тескобног периода “Јелциновске Русије”, утицај на Балкану је у постепеном порасту. Истовремено се, барем што се тиче економског домена, на овом простору се јавља снажнији утицај Кине као светске силе која раније није била значајније присутна на овим просторима. Стратешки пројекти ових сила, иако су пре свега окренути економској сфери, енергетици и саобраћају, отварају знатно повољније опште перспективе по српске интересе и стварају предуслов не само за економско повезивање и јачање српског фактора, већ и за постепени преокрет савремених геополитичких токова на Балкану. У питању су пре свега два значајна пројекта – руски пројект „Турски ток“ и кинески „Нови пут свиле“, тачније пројект „Један појас, један пут“.

„Турски ток“ представља нови вид руског геоенергетског покушаја да преко југоистока Европе допре до средишњег дела ЕУ. Наиме, савремена Европа представља високо-технолошки развијен простор који је, у исто време, сиромашан енергентима. Према експертским проценама, ЕУ ће крајем друге деценије 21. века трошити око 670 милијарди кубних метара гаса годишње. Већ данас више од 50% својих енергетских потреба ЕУ задовољава увозом, а процењује се да ће до 2030. године, услед раста потрошње, њој бити неопходно да увезе чак 70% енергената.¹⁵ Руска стратегија полази од тога да је извоз енергената којима она обилује представља важно средство свеукупног стратешког приближавања са ЕУ. Оно би, у идеалном исходу, треба да води ка трајном умањивању геополитичког утицаја атлантиста (тј САД) оличеног у НАТО пакту кога Русија види као сталну стратешку претњу. Руски геоенергетски планови су подједнако руковођени тржишним проценама као и војнополитичким разлозима осујећивања покушаја изолације Русије својеврсним новим „санитарним кордоном“ низа клијентских држава смештеним између ње и најважнијих држава ЕУ који-

15) Видети: Srdan Perišić, Violeta Talović, „Energetska strategija Rusije i Srbija – eho Južnog toka“, *Vojno delo* 7/2016, Beograd, 2016, стр. 28-43.

ма се покушава спречити привредно и политичко повезивање два комплементарна тржишта и две велика центра настајућег мултиполарног света. Ова енергетска стратегија покушава да заобиђе постављене баријере изградњом својеврсног енергетског „бајпаса“ чија два крака представљају гасоводи који воде кроз Балтичко и Црно Море.¹⁶ „Северни ток“ је гасна рута изграђена дном Балтичког мора до Немачке, која заобилази прибалтичке републике, Украјину и Пољска као делове новог атлантистичког „buffer zone“-а. Траса гасовода изграђена између руске луке Виборг пружа се дужином од 1220 километара испод Балтика до немачке луке Грифсвалд. Она чини све излишнијом постојећи „совјетски“ гасовод „Јамал“ који се пружао кроз Пољску и ишао све до простора некадашње Источне Немачке. Прва линија гасовода пуштена је у рад у новембру 2011 има капацитет од 55 милијарди кубних метара гаса годишње. У плану је његово удвостручење које ће довести до годишњег протока од 110 милијарди кубних метара гаса. Међутим, због уведених санкција ЕУ према „Гаспрому“ поводом украјинске кризе, сада се годишње транспортује само 22,5 милијарди кубних метара гаса, што чини нешто мање од половине могућег протока.

„Турски ток“ представља симетрични израз руске геоенергетске стратегије са циљем да одмени „Јужни ток“ чија је планирана изградња била обустављена због опструкција ЕУ (односно њених балканских чланица) а под снажним притиском САД.¹⁷ Наиме, Русија је почетком двехиљадитих година испод Црног мора већ изградила гасовод „Плави ток“ до Турске. На овај начин Русија је енергетски „везала“ за себе свог старог историјског ривала и делом предупредила намере да се он искористи да и у будућности игра по руске интересе опаснију улогу у постсовјетским туркофоним републикама. Такође, на овај начин је делом било обесмишљено и англо-америчко увлачење Турске у изградњу тзв. „Јужно-кавказског цевовода“ (SCP). Изградња „Турског тока“ испод Црног мора до турских територијалних вода треба да трајно запечати све могућности турског учешћа у енергетским плановима атлантиста, као и да отвори простор да се из њега издвоји енергетски крак који би, пролазећи кроз Балкан, надомести готово све оно што је пружао пројект „Јужни ток“: да створи стабилнију енергетску ситуацију у региону и тако појача руски утицај, те да се, преко Балка-

16) Detaljnije kod Karoly Koscis, Tibor Tiner, „Geopolitic of Pipelines and Eastern Europe with Special Regard of Hungary”, *Hungarian Geopolitic Bulletin*, Vol 58, no. 1, 2009, pp. 49-67

17) Изговор за опструкцију је био пронађен у условљавању „Гаспрома“ од стране Брисела и Софије ретроактивним прихватањем тзв. „Трећег енергетског пакета ЕУ“ који обавезује раздвајање оператареа траспорта гаса од произвођача/снабдевача гасом, што није важило у конкретном руском случају.

на, са југоистока допре до Мађарске и средњеевропског тржишта и на тај начин реализује један важан део ширег геоенергетског и геостратешког плана.

Рута црноморског подморског гасовода се знатним делом подудара са трасом којом је требало да буде изграђен „Јужни ток“. Она се креће од компресора смештеног крај Анапе у руској Краснодарској регији и води, дужином од 910 километара, подоморјем до обале турске Тракије, тачније до дистрикта Визе у провинцији Киркларели. Потом је предвиђена изградња копненог дела цевовода дугог 180 километара до Љуљ – Бургаса. Трошкови изградње гасовода су 11,4 милијаде евра. Његов капацитет износи 31,5 милијади кубних метара годишње. Планира се изградња посебног крака овог гасовода који би са турске територије ишао преко Бугарске и Србије до Мађарске. Мађарске власти и „Гаспром“ су већ потписали споразум о изградњи крака гасовода преко Бугарске и Србије до Мађарске, који треба да буде изграђен до краја 2019. године. Бугарска и Србија су претходно потписале споразуме неопходне за прављење планова и извођење приремних радова за изградњу овог гасног крака „Турског тока“.

Други значајни стратешки пројект представља кинески „Нови пут свиле“, односно изградња саобраћајних коридора кроз Балканско полуострво као дела кинеског пројекта „Један појас, један пут“. Разлози кинеског улагања у саобраћајну инфраструктуру су вишеструки: они се крећу од ослобађања дела акумулираних девизних резерви као дела стратегије одбране од шпекулативних напада све до поспешивања пласирања кинеског трговинског вишка у друге делове света.¹⁸ У оквиру изградње новог спољнотрговинског приступа искристалисала се инцијатива кинеског председника Си Ђипинга о ревитализација древног „Пута свиле“ - трговинске руте која је током средњег века спајала Кину и Европу. Овај традиционални трговачки пут се протезао од кинеског града Сиана преко провинција Гансу и Синђанг кроз просторе Средње Азије и досезао до источног Медитерана. Данашњи континентални саобраћај Кине функционише преко Русије и Казахстана, тако да би изградња „Новог пута свиле“ развила и његов други историјски крак – преко јужно дела централне Азије, Ирана и Турске до обала Средоземља. Упоредо са копненим, Кинези развијају и морску компоненту „Новог пута свиле“. Он полази из луке у Шангају, иде преко Индијског океана, пролази кроз Суецки канал до Медитерана са коначним лучким одредиштем у грчкој престоници

18) Детаљније: „New Silk Road Leads Through the Balkans - China and Southeast European Countries“, Friedrich Ebert Stiftung, Analysis 1/14, www.vpi.ba, приступљено 03.08.2018.

Атини (лука Пиреј). Основни циљ Кине је да кроз пројект „Један појас, један пут“ створи диверзификоване руте којима ће се транспортовати трговачка роба и енергенти. На тај начин ће се олакшати приступ другим тржиштима (пре свега оном европском), ојачати утицај Кине у Средњој Азији, али и јаче везати за источно језгро своје државе пограничне, сиромашне западне кинеске провинције у којој живи значајан проценат муслиманских мањина (Синкјанг). Изградња жељезничких праваца до Европе смањила би кинеску зависност од морске трговине коју, као водећа таласократска сила, увек може да угрозе САД.

Један од региона предвиђених за улагање у инфраструктурне пројекте у оквиру „Новог пута свиле“ је и Балкан. “Балкан за Пекинг представља важан део пројекта јачања политичких, инфраструктурних, економских и монетарних веза између Кине, Централне Азије и Европе. Кина жели да кроз инвестиције у инфраструктуру убрза стварање мреже лука, логистичких центара, путева и железница како би се створили повољни услови за диверзификацију кинеског теретног и енергетског транспорта, проширило тржиште, дистрибуирали производи и унапредила трговина на релацији Исток-Запад. (...) Кинеска компанија “Huawei“ је са “Железницама Србије” у јулу 2013. године потписала споразум за комплетну модернизацију телекомуникација српске железнице (изградња оптичке инфраструктуре на Коридору 10, Коридору 11 и Београдском железничком чвору) у вредности од 200 милиона евра. На самиту Кина+16 уговорена је изградња индустријске зоне Стубленица-Уб, изградња луке и слободне царинске зоне на Дунав, као и обилазнице око Београда.”¹⁹

Кинеске инвестиције окренуте су ка изградњи још неколико регионалних путних праваца на Балкану: један од њих је аутопут Београд-Бар где је предвиђено да компанија “China Road and Bridge Corporation – CRBC“ изгради деоницу пута од Бара до Бољара, затим изградња аутопута од Бањалуке до Млиништа, као и да изврши комплетно реновирање пруге Београд–Бар која би требала да се надовеже на пројект обнове пруге Атина-Београд–Будимпешта. Кинези, поред тога, показују велико интересовање да закупе саму луку Бар. Кинези су веома вољни и за значајна улагања у енергетику на простору бивше Југославије. „Хестилова“ куповина жељезаре у Смедереву представља само најпознатију инвестицију у овом сектору: “Кинеска развојна банка” већ је уложила своја средства у изградњу термоелектране „Станари“ (РС), као и у изградњу хидро-

19) Сања Арежина, „Кинески „Нови пут свиле“ и Балкан“, *Култура полиса*, година 12, Посебно издање, Нови Сад, 2015, стр. 170 и 177.

електране „Улог“ на горњој Неретви и термоелектране у Какњу, а планира се и улагање у термоелектрану у Пљевљима о чему се већ више година воде преговори.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Савремено геополитичко распоређивање и надметање „великих сила“ на простору Балкана, односно његовог средишњег дела кога настањују Срби, одвија се у приметно измењеним околностима него што је то било у претходним периодима. Наиме, Балкан данас не представља контактни простор непосредног надметања „великих сила“ и преклапања њихових интересних сфера као што је то био случај током највећег дела модерне епохе, а посебно током 19. и почетка 20. века. Силом историјских збивања, балкански простор потреса (*shatterbelt*) је на крају 20. века остао иза „линије геополитичког сукоба“, на простору где је привремену релативну надмоћ оставарио атлантизам као глобални геополитички играч. Тежишта главних геополитичког надметања и реконфигурација интересних сфера одвија се у другим регионима (Блиски Исток, Украјина, Кавказ). Тек се исходи овог надметања последично „враћају“ на Балкан, утичу на тамошње процесе и поступно мењање геополитичких прилика. Истовремено, на самом Балкану одвија се низ утицаја и процеса мање драматичне садржине и нешто нижег интензитета, који, такође, доносе значајне новине. Неки од њих су и стратешки пројекти „великих сила“ попут „Турског тока“ и Новог пута свиле“. Као прво, он доприносе порасту регионалног утицаја Русије и Кине и утичу на стабилност читавог региона. Пораст утицаја покровитеља ових пројеката, додуше, није толики да би у кратком року након њихове реализације био знатно и трајно промењен укупан постојећи геополитички однос снага на просторима југоистока Европе где атлантисти и даље имају неспорну водећу улогу, али га значајно релативизује. Наиме, планиране инвестиције у инфраструктури и енергетици, као и обим трговинске размене након реализације ових пројеката значајно би утицао на укупне економске односе на простору целог Балкана, па тако и српских земаља. Такође, комуникациони и енергетски правци који се ревитализују или граде усмерени су на супрот успостављеној логици доминације која је простор Балкана желела да држи у стању расцепканости и неповезаности, изузев оних фактора којима је била намењена улога локалних сарадника одржавања алтантистичке хегемоније. Иако су домети промена које доносе ови стратешки пројекти пре свега привредни и трговински, у другом кораку они

имају и јасне геополитичке импликације. Ове промене се тичу како односа између „великих сила“ које су традиционално присутне на Балкану, тако и између самих балканских држава. Наиме, оба пројекта, и руски и кинески, имају значајног поборника њихове реализације у ЕУ – Немачку. Балкански крак “Турског тока” треба да преко мађарског чворишта прође преко Аустрије до немачког гасног тржишта, баш као што се и “Нови пут свиле” у развоју железничке мреже кроз исток и југоисток Европе намерава завршити у Дуисбургу, главном немачком железничком чворишту. Изградња нових саобраћајних коридора омогућиће да се немачка роба такође брже пласира у правцу Кине (чак три недеље брже него морским путем). Немачка нема бојазан од експанзије кинеске робе пошто су њене и кинеске спољнотрговинске стратегије комплементарне. Кина “гута” немачке индустријске производе, док је немачко тржиште већ засићено кинеском робом, тако да ће се њен пораст у будућности пре свега кретати ка суседним земљама ЕУ, највише оним у средњој и јужној Европи. Оба велика пројекта, према томе, одговарају средњоевропској геополитичкој опцији и њеној намери да се балкански простор стабилизује. На тај начин долази до приближавања интереса Немачке са једне и Русије и Кине са друге стране. Због тога ће Русија и Кина моћи да - у перспективи заштите својих интереса - јаче заступају и интересе појединих за њих важних балканских земаља којима Немачка до сада није била наклоњена. Осим тога, оба пројекта у заједнички енергетски и трговински систем јаче интегришу и на тај начин “примирују” Турску, која постаје све кооперативнији партнер спреман да делом обузда своје регионалне балканске амбиције. Посредовањем Русије а у мањој мери и Кине, Турска се до извесне мере може приволети да изврши неопходан пацификујући утицај на балканске муслимане и тако допринесе смањивању међуконфесионалних и међуетничких тензија. Све ово предстаљају знатно повољније перспективе по српске стратешке интересе од оних досадашњих: узроци српске стратешке дефанзиве, територијалног узмицања и “сабијања” лежали су пре свега у одсуству стратешке помоћи њој наклоњених сила а подударности стратегија чак три од четири доминантне “велике силе” које су своје циљеве на овом простору остваривали пре свега на српску штету. Реализација геоекономских стратешких пројекта помаже да се од раније успостављени геополитички односи једним делом преокрену: улазак Кине као петог стратешког играча, уз повратак Србима традиционално наклоњене Русије не значи само пристуво два савезника наклоњенија српским интересима, већ, последично, и делимични преокрет ставова још два значајна

регионална играча – средњоевропског (Немачка) и оријенталног (Турска). У коначном исходу, то значи да би, временом, досадашњи неспорни регионални хегемон (атлантисти, тј. САД) могао да остане усамљен у покушајима одржавања своје геостратешке премоћи која ће неспорно слабити.

Атлантисти, свакако, неће седети скрштених руку и чекати да се процес њиховог регионалног слабљења узме маха. Напротив, они ће све учинити да максимално искористе своју садашњу релативну премоћ и реализују од раније зацртане циљеве, тј. политику америчке “дубоке државе”, настављајући да манипулишу делимично супростављеним интересима својих дојучерашњих “стратешких савезника” и такмаца. “Они су, такође, и даље у позицији да подгревају неугласице између слабих балканских држава као би се “одржали у седлу” као као главни регионални арбитар. Преостале три велике силе, додуше, имају заједнички интерес да спрече или барем умање степен дестабилизације Балкана, али само под условом да наступају синхроно, свака у односу према својим културно-цивилизацијским и историјским савезницима. Проблем је, међутим, што им се, мимо тренутног противљења дестабилизацији, интереси делимично разилазе, као и што је довољно да стабилишући утицај једног од њих привремено изостане па да се створи довољан простор за дестабилизацију.”²⁰

У том смислу већ је приметно покретање нове атлантистичке регионалне офанзиве која је вербално усмерена искључиво против ткз. “малигног руског утицаја”, и која смера да потпуно потисне руско-кинеско деловање на овом простору, а потом и значајно ограничи домете утицаја средњоевропљана и неоосманита. Дошло је и до крупне промене у приступу: након што је у пролеће 2017. режим у Скопљу и доведен нови, кооперативнији (предвођен Заевом), прво је Црна Гора, мимо воље већине њених грађана, “угурана” у чланство НАТО-а, а затом су учињени значајни напори да истим путем (након споразума о прихватљивом македонском имену са Грчком) буде упућена и Македонија. Према Србији се, вербално, демонстрира потпуно нови став: онај који, наводно принципијелно, прихвата српску војну неутралност и одуштаје (ваљда увиђајући контрапродуктивност дотадашње НАТО пропаганде у српском јавном мњењу) од увлачења Србије у чланство НАТО-а, док се са друге стране, врши јасно интезивирање напора зарад фактичке сарадње српских и НАТО оружаних формација (у оквиру “Партнерства за

20) Александар Гајић, “Утицај регионалних криза на савремене прилике на Балкану: геостратешке импликације мигрантске и украјинске кризе”, *Култура Полиса* год. XIV (2017), посебно издање бр. 2, Нови Сад, 2017, стр. 26.

ЛИТЕРАТУРА

- Арежина Сања, „Кинески „Нови пут свиле” и Балкан“, *Култура полиса*, година 12, Посебно издање, Нови Сад, 2015.
- Гајић Александар, „САД и распад Југославије – поглед из двадесетогодишње перспективе“, *Национални интерес* 2/2011, год VII, vol. 11, Институт за политичке студије, Београд.
- Гајић Александар, „Србија и геостратешки интереси великих сила 1914. и 2014. године“, Зборник *Србија и политика великих сила 1914-2014* (ур. Ђурић Ж. и Кнежевић М.), Институт за политичке студије, Београд, 2014.
- Гајић Александар, „У геополитичком процепу: Србија између ЕУ и Евроазијског савеза“, Зборник радова *Србија и евроазијски геополитички простор* (ур. Миломир Степић), Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Гајић Александар, „ЕУ политика према македонској кризи или пут у катастрофу“, *Нови Стандард*, 03. Април, 2017.
- Дугин Александар, *Основи Геополитике*, Екопрес, Зрењанин, 2004; *Тајна Балкана*, Зборник, СКЦ, Београд, 1995.
- Калајић Драгош, „Велике силе против српског народа“, *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.
- Karoly Koscis, Tibor Tiner, „Geopolitic of Pipelines and Eastern Europe with Special Regard of Hungary“, *Hungarian Geopolitic Bulletin*, Vol 58, no. 1, 2009.
- Макиндер Халфорд, *Демократски идеали и стварност*, Метафизика, Београд, 2009.
- Милетић Андреја, „Искушења геополитичког земљотреса“, *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.
- Perišić Srdan, Talović Violeta, „Energetska strategija Rusije i Srbija – eho Južnog toka“, *Војно дело* 7/2016, Београд, 2016.
- Степић Миломир, „Могућност симбиозе српских и руских геополитичких интереса на Балкану“, *Национални интерес* бр 1-2/2009, год V, vol 5, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Секуловић Драгољуб, Гиговић Љубомир, „Европска компонента геополитичког положаја Србије“, *Војно дело* 3/2008, Београд, 2008.
- Степић Миломир, „Геополитичност ширења ЕУ и положај Србије“, *Српска политичка мисао*, 1/2010, година 17, свеска 27, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
- Степић Миломир, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001.

геостратешке импликације мигрантске и украјинске кризе”, *Култура Полиса* год. XIV (2017), посебно издање бр. 2, Нови Сад, 2017, стр. 27.

- Степић Миломир, „Срби и етно-демографско окружење – међузависност популационих и геополитичких процеса на Балкану“, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004.
- Spykman Nicholas, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace&Co., New York, 1944.
- Spykman Nicholas, *America`s Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*, Harcourt, Brace&Co., New York, 1942.
- Шушић Славољуб, *Балкански геополитички кошмар*, Војно-издавачки завод, Београд, 2004.

Aleksandar Sasa Gajic

CURRENT GEOPOLITICAL POSITION OF SERBIA: BETWEEN ATLANTISM, EUROASIAN AND CHINESE INFLUENCES

Resume

By taking the classic geopolitical significance of the Balkans and the position of the Serbian people on it as its starting point, the paper reviews the current geopolitical processes and the influences of the Great Powers in the region. By recognizing not only the overwhelming dominance of the Atlantists but also the increase in the influence of other geopolitical “Great Powers”, The Paper is directed to the observation of their new energy-transit strategic projects in the Balkans. The final part of The Paper studies the consequences that these projects can bring to the territories inhabited by Serbs as well as the possible answers of those geopolitical actors who want to prevent their realization through the wider regional destabilization.

Keywords: *Balkans, geopolitics, Serbia, Atlantism, Eurasia, China, geoeconomics*

* Овај рад је примљен 10. октобра 2018. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 22. октобра 2018. године.